

De stemmen van de hiërarchieën in het wereldwoord

In het vierde ritme van de grondsteenspreuk ontvouwt Rudolf Steiner de drievoudige drieledigheid van het mensenwezen en legt een verbinding tussen de werkzaamheid van de Triniteit en de hiërarchieën. De oproep aan de mensen ('Oefen') wordt aangevuld met de bede tot de wezens van de hiërarchieën ('Laat').

'Ken jezelf'. Deze woorden boven de ingang van de Apollo-tempel in Delphi zijn het beginpunt voor de geestelijke Grondsteen, waarop Rudolf Steiner in de kerstdagen van 1923/'24 de Antroposofische Vereniging hernieuwd oprichtte. Hij droeg de grondsteenspreuk over aan de mensen die bij elkaar waren voor de Kerstbijeenkomst 'om de oude mysteriewoorden 'Ken jezelf' te vernieuwen in het teken van de huidige tijd en met een betekenis die bij ons past.'¹

Kennen als scheppende activiteit

Wat is echter de betekenis van 'kennen' (Duits: 'erkennen')? De vraag of de werkelijkheid kenbaar is (wat Kant tegensprak) of dat de mens slechts een subjectieve voorstelling ervan kan hebben, was beslissend voor het zoeken van de jonge Rudolf Steiner en bracht hem, tegen dat hij 21 jaar werd, tot de bevestigende conclusie, dat er een toegang bestaat tot de objectieve werkelijkheid die leidt tot echte kennis.² Enkele jaren later legt hij hiervan een schriftelijke getuigenis af.³ Wezenlijk is daarbij het overwinnen van het vooroordeel 'dat de werkelijkheid ergens buiten het kennen aanwezig zou zijn en dat door het kennen een menselijke afbeeldingsachtige constructie van deze werkelijkheid zou moeten ontstaan.' Steeds duidelijker moet zich de ervaring vormen 'dat deze werkelijkheid niet door het kennen kan worden gevonden, omdat hij pas tijdens het kennen wordt geschapen'.⁴ Dat zijn nieuwe en ongebruikelijke gedachten, die echter een wezenlijk deel vormen van de Grondsteen van de antroposofie. Toch laat het morgenrood van dergelijke gedachten zich al zien bij het begin van de nieuwe tijd, zoals bij de mysticus Meester Eckhart (1260 – 1328), die in een van zijn preken zegt: 'Als ik een koning was en ik wist het zelf niet, dan zou ik geen koning zijn.'⁵ Deze zin kun je in eerste instantie eenvoudig volgen, maar toont bij nader inzien een dieper inzicht, namelijk dat de uiterlijke wereld van het koning-zijn pas door het bewustzijn wordt geschapen! In deze zin is de grondsteenspreuk als weg van het 'Ken jezelf' voor mensen een weg van zelfschepping, een weg naar het bewustzijn van je eigen mens-zijn. Dit bewustzijn noemde Rudolf Steiner antroposofie: 'Niet wijsheid over mensen is de juiste interpretatie van het woord antroposofie, maar het bewustzijn van je eigen mens-zijn.'⁶

Zo wordt antroposofie voor mensen tot een weg naar een scheppend wakker worden voor hun eigenlijke mens-zijn. Het is alsof een stem vanuit het midden van de grondsteenspreuk je steeds weer oproept op weg te gaan: 'Oefen!'

Door zelfkennis actief worden in je geest

Wat in het oude Griekenland nog zo kon klinken: 'O mens, ken jezelf', werkt nu niet meer genoeg. Nu moeten we zeggen: 'als we deze woorden in het teken van deze tijd op de juiste wijze vernieuwen,

---

¹Rudolf Steiner: GA 260, voordracht van 25 december 1923

²Vergelijk Hella Wiesberger in *Beiträge zur Rudolf Steiner Gesamtausgabe* Nr. 49/50, Pasen 1975.

³Rudolf Steiner: GA 2

⁴Rudolf Steiner: GA 2, *Anmerkungen zur Neuauflage* 1924.

⁵*Deutsche Predigten und Traktate*, uitgave Josef Quint, München 1963/ Zürich 1979, p. 323, Predigt 36

⁶Rudolf Steiner: GA 257, Voordracht van 13 februari 1923

dan klinkt: 'O mensenziel, ken jezelf als wezen in je weven in geest, ziel en lichaam.'⁷ Alleen in zijn drieledigheid – als trichotoom wezen – kun je tegenwoordig de mens werkelijkheidsgetrouw begrijpen. Het uitgangspunt is de geleding in lichaam, ziel en geest, die door Rudolf Steiner vanaf 1904⁸ wordt ontwikkeld om het mensbeeld te overwinnen dat meer dan 1.000 jaar eerder werd geschapen door een gebeurtenis, die Rudolf Steiner herhaaldelijk de 'afschaffing van de geest' noemt.⁹

In dit trichotome begrip vormen ziel en lichaam – beleefde binnenwereld en uitwendige zintuigwereld – een polariteit. De driegeleding van de ziel in de zielekrachten denken, voelen en willen is vanuit de eerdere geschriften van Rudolf Steiner al een bekend feit. De driegeleding van het lichaam in zenuw-zintuig-systeem, ritmisch systeem en stofwisselings-ledematen systeem wordt hem pas later duidelijk en thematiseert hij vanaf 1917. Op de drieledigheid van de geest, overeenkomstig die van lichaam en ziel, zullen we later ingaan. In het door Rudolf Steiner opnieuw verworven inzicht in de trichotomie van de mens is de geest niet slechts het derde lid, maar in navolging van Goethe een 'verheffing' (Duits: 'Steigerung') uit de polariteit van lichaam en ziel.¹⁰ Rudolf Steiner karakteriseert zo deze verhouding: 'Zo is de mens inwoner van drie werelden. Door zijn lichaam hoort hij bij de wereld, die hij ook met zijn lichaam waarneemt; door zijn ziel bouwt hij zich een eigen wereld op; door zijn geest wordt hem een wereld geopenbaard, die boven de beide andere is verheven.'¹¹

Wanneer je ermee begint om via zelfkennis in de geest actief te worden, begint ook het ontwaken van het bewustzijn van je mens-zijn, dat is een scheppend proces van mens-wording, waarin de voelbare profetische zekerheid ligt besloten: 'Je zult een waar mens worden.' Daarop wijst Rudolf Steiner wanneer hij zegt: 'Zelfkennis van een mens kan niets anders zijn dan kennis van de geest, want een mens kan zich slechts als waar mens realiseren, wanneer hij zich herkent als geest temidden van geesten.'¹² Het scheppende begin van elke geestelijke activiteit in het 'oefenen' wordt hier duidelijk.

De beschrijving van de drieledige mens vindt tot slot zijn afronding in de grondsteenspreuk, waarin nu ook de werkzaamheid van de geest drieledig verschijnt als een drievoudig oefenen: oefen geest-herinneren – oefen geest-bezinnen – oefen geest-aanschouwen. Daarmee verschijnt de mens, evenbeeld van God, pas volledig drieledig in zijn lichamelijke, ziels- en geestelijke existentie – evenbeeld van de Triniteit, de drie-enige God. Net zo heeft ook de grondsteenspreuk als weg naar het ware mens-zijn zijn drieledige vorm, waarin tenslotte de Triniteit – 'de Vadergeest der hoogten', 'de Christuswil alom' en 'de wereldgedachten van de Geest' – in de innerlijke aanschouwing bewust kan worden voor de kennende mens.

Innerlijke ritmen

Voor het innerlijk omgaan met de grondsteenspreuk geeft Rudolf Steiner verscheidene groeperingen, in de zin van een concentratie op bepaalde motieven en woorden, die worden ontleend aan het geheel van de grondsteenspreuk. Dat zijn – telkens weer drieledige – samenvattingen, die hij 'innerlijke ritmen' noemt. Over de meditatieve verinnerlijking van deze ritmen zei Rudolf Steiner: 'U zult tot de ontdekking komen, dat wanneer u let op de innerlijke ritmen die in deze spreuken verborgen liggen, en u zich bewust wordt van de innerlijke ritmen van de ziel en daarover mediteert, dat wil zeggen: wanneer u innerlijk uw gedachten daarop laat rusten, dat de spreuken dan gevoeld

---

⁷ Rudolf Steiner: GA 260, Voordracht van 25 december 1923

⁸ Rudolf Steiner: GA 9

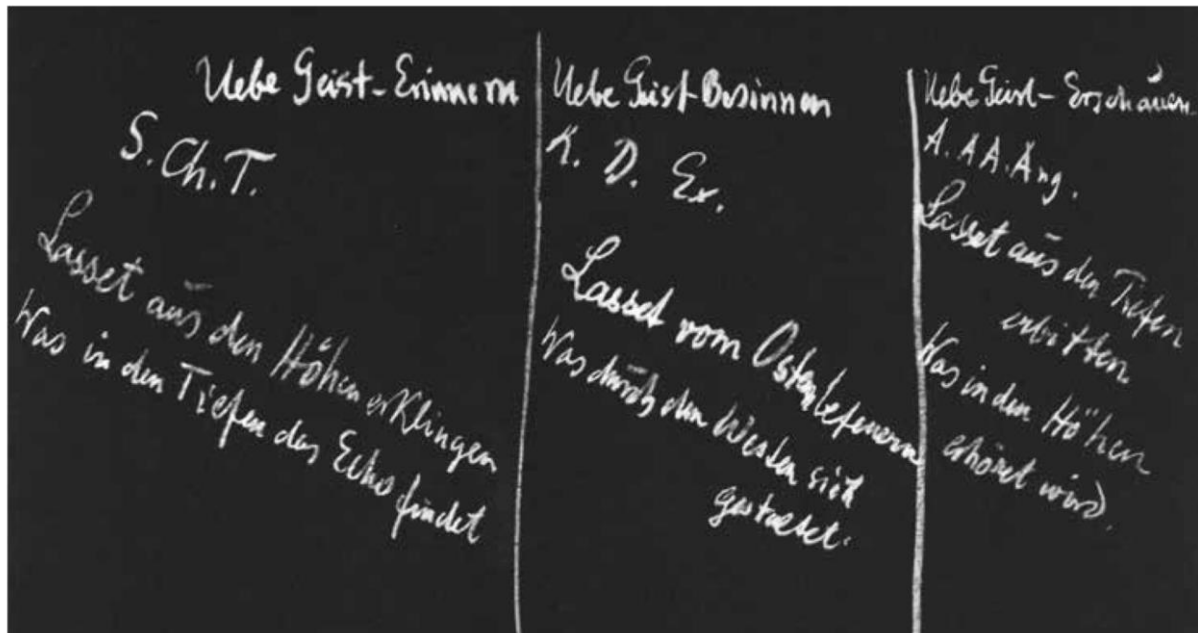
⁹ Het Concilie van Constantinopel in 869/870. Zie o.a. Rudolf Steiner: GA 175, Voordracht van 8 mei 1917

¹⁰ *Das Wesen der Welt erschöpft sich in Polarität und Steigerung* (Brief van 24 mei 1828 aan kanselier van Müller)

¹¹ Rudolf Steiner: GA 9, hoofdstuk *Het wezen van de mens*

¹² Rudolf Steiner: GA 231, Voordracht van 15 november 1923

kunnen worden als het uitspreken van kosmische geheimen, waarbij deze kosmische geheimen in de ziel van de mens verrijzen als menselijk zelfinzicht.’¹³

Op elk van de zeven dagen van de oprichtingsweek – en daardoor tevens verbonden met een afzonderlijke weekdag – vormt Rudolf Steiner telkens een bepaald innerlijk ritme. Voor zaterdag, de dag van Saturnus, heeft hij de volgende vorm (zie afbeelding):

- 'Oefen het geest-herinneren' / Serafijnen, Cherubijnen, Tronen / 'Laat uit de hoogten weerklinken, / Wat in de diepten zijn echo vindt.'
- 'Oefen het geest-bezinnen' / Kyriotetes, Dynameis, Exusiai / 'Laat uit het oosten vervullen met vuur, / Wat door het westen vorm krijgt.'
- 'Oefen het geest-aanschouwen' / Archai, Archangeloi, Angeloi / 'Laat uit de diepten eerbiedig vragen, / Om wat uit de hoogten wordt verhoord.'

Dit zaterdag-ritme brengt op een bijzondere manier het werken van de negen hiërarchieën in het bewustzijn, en wel zo, dat het geheel van het organisme van de hiërarchieën drieledig verschijnt in samenhang met het oefenen van geest-herinneren, geest-bezinnen en geest-aanschouwen. In het vrijdag-ritme¹⁴ wordt deze samenhang niet met de hiërarchieën gelegd, maar direct met de Triniteit, de 'Vadergeest der hoogten', de 'Christus-wil alom' en 'de wereldgedachten van de Geest'.

Van de Triniteit naar de hiërarchieën

In het tijdsverloop van het vrijdag-ritme naar het zaterdag-ritme sluit het werken van de hiërarchieën aan bij het heersen van de Triniteit. Inhoudelijk is dit werken als een echo van het heersen van de Triniteit. De 'Vadergeest der hoogten' heerst 'zijn verwekkend' in de 'diepten van de wereld'. De wezens van de eerste hiërarchie (Serafijnen, Cherubijnen, Tronen) laten in overeenstemming daarmee hun stemmen 'uit de hoogten' in het wereldwoord klinken en vinden 'in de diepten' hun scheppende echo. De 'Christus-wil' heerst 'zielen begenadigend' alom. De wezens van de tweede hiërarchie (Kyriotetes, Dynameis, Exusiai) sluiten daarbij aan, wanneer zij 'vanuit het oosten aanvuren, wat door het westen zich vormt.' 'De wereldgedachten van de Geest' heersen en werken tenslotte naar boven in het wereldwezen, 'smekend om licht'. De wezens van de derde hiërarchie

¹³ Rudolf Steiner: GA 260, Voordracht van 27 december 1923

¹⁴ Zie het jaarmotief van Ariane Eichenberg uit AWD2018_7_8 in deze reeks artikelen

(Archai, Archangeloi, Angeloi) worden actief in het wereldwoord, doordat zij 'uit de diepten laten vragen wat in de hoogten verhoord wordt.'

Doordat in het zaterdag-ritme de innerlijke blik zo direct op het werken van de hiërarchieën wordt gericht, is het bewustzijn in de meditatieve verinnerlijking vervuld van het geheim van de evolutie van de kosmos, dat door Rudolf Steiner zo funderend wordt ontwikkeld in zijn *De wetenschap van de geheimen der ziel*. Daar verschijnt de schepping van de wereld en van de mens als het werk van de hiërarchieën. Andere scheppingsmachten worden daar niet genoemd, zodat de opvatting kan ontstaan, dat de Triniteit in de antroposofische evolutieleer niet echt een onderwerp zou zijn. 'Daardoor wordt bevestigd (...), dat in elk geval op de genoemde vindplaats (in *De wetenschap van de geheimen der ziel*) het hoogste geheim van de Triniteit, zijn eenheid vóór en boven de wereld, de eenheid van de drie, geen onderwerp is. Het blijft een vraag, in welke vorm de godsvraag in de antroposofische leer van de wereldontwikkeling en de schepping een plaats vindt.'¹⁵ Pas door de grondsteenspreuk wordt deze openstaande vraag afgesloten en beantwoord. Bij het oefenen van het geest-herinneren kan het scheppende werken van de eerste hiërarchie beleefd worden als voortkomend uit de Vadergeest der hoogten. Overeenkomstig hiermee geldt voor het 'Oefen geest-bezinnen': Achter het werken van de tweede hiërarchie heerst de Christus-wil alom. En tenslotte: In het oefenende geest-schouwen benaderen wij de wereldgedachten van de Geest in het werken van de derde hiërarchie. Door het zaterdag-ritme komen we dichterbij een antwoord op de vraag 'in welke vorm de godsvraag in de antroposofische leer van de wereldontwikkeling en de schepping een plaats vindt'.

Door oefenen vaardigheden ontwikkelen

In de week van geestelijke grondsteenlegging, die loopt van woensdag (25 december) tot dinsdag (1 januari), ligt de zaterdag precies in het midden – en is daar tevens de dag van Saturnus, waarmee de evolutie een aanvang nam. In de sterkst mogelijke verdichting heeft Rudolf Steiner het wezen van deze evolutie van kosmos en mens samengevat: 'Echter, deze vroegere bovenzinnelijke wereld had de doorgang door het zintuiglijke nodig. Haar verdere ontwikkeling was zonder deze doorgang niet mogelijk geweest. Pas nadat in het zintuiglijke rijk zich wezens hebben ontwikkeld met vaardigheden die daarbij passen, kan het bovenzinnelijke weer haar vooruitgang oppakken. En deze wezens zijn de mensen.'¹⁶ Voor de ontwikkeling van deze vaardigheden is het nodig om te oefenen. Door de gedachten, die zijn weergegeven in deze zin, kan zich een stemming ontwikkelen, die helpt bij een verdiept omgaan met het zaterdag-ritme, het 'in gedachten daarop rusten', een Saturnus-stemming.

Michael Debus, Stuttgart (DE), priester in de Christengemeenschap

---

¹⁵ Günther Röscher: *Metaphysik der Weltentwicklung. Rudolf Steiners Geheimwissenschaft im Umriss*, Stuttgart 2011, p. 79

¹⁶ Rudolf Steiner: GA 10, Hoofdstuk *Leven en dood. De grote wachter aan de drempel*.